

Mennica olkuska

W Olkuszu w latach 1579-1601 funkcjonowała Mennica.

W 2020 r. obchodzimy 441 rocznicę założenia w Olkuszu mennicy.

Olkusz jest bardzo starym miastem – liczy ok. 721 lat.

Mennica funkcjonowała w Srebrnym Grodzie tylko 22 lata, ale działalność mennicy, chociaż była krótka, to pełniła **niezmiernie istotną rolę dla gospodarki i rozwoju tak Miasta, jak i kraju.**

Król Stefan Batory (sprawował rządy w Polsce w latach 1575 – 1586) dostrzegał potrzebę produkowania monet. Przemawiając do posłów znajdujących się na zgromadzeniu niedaleko Gdańska, król Stefan Batory powiedział, że „Monety dawno potrzebuje Korona”.

Na tę potrzebę posiadania przez Polskę własnej monety, wpłynęło kilka czynników, m. in. ogromne wydatki związane z toczonymi wojnami, jak również napływ gorszej, obcej monety.

W 1578 r. sejm walny powziął decyzję powołującą mennicę a Stefan Batory wydał uniwersał królewski inicjujący powstanie mennicy.

Mennica powstała właśnie w Olkuszu ze względu na: istniejące tu złoża srebra czyli kruszcu, z którego wybija się monety; przemysłowe tradycje Miasta; odpowiednich specjalistów; bliskość do ówczesnej stolicy Polski – Krakowa; trakty komunikacyjne przebiegające przez Olkusz; zaopatrywanie skarbcza królewskiego przez górników, którzy oddawali tam pewną ilość srebra – tzw. **olborę**.

Olkuska mennica zaczęła funkcjonować w 1579 r. a zakończyła swoją działalność w 1601. **Do 1584 r. była to jedna jedyna mennica w Koronie.**

Posiadała swoją siedzibę w jednej z kamienic, znajdujących się na olkuskim rynku, od jego strony południowej. Kamienica już dzisiaj nie istnieje. Spłonęła w pożarze w 1612 r. Obecnie w miejscu tej kamienicy wznosi się klasycystyczny gmach, który zbudowano w połowie XIX w. Archeologowie odkryli tu dziedziniec wyłożony płytami wykonanymi z piaskowca i umocniony **gierzyną** tzn. żużlem pochodzącym z olkuskich hut.

Monety, jakie wybijano w olkuskiej mennicy to m. in. **szelągi (niemiecka moneta), grosze, trojaki (polska moneta, wybijano jej najwięcej), talary, półtalary, dwutalary**. Trojak był monetą najpopularniejszą, posiadającą wartość trzech groszy.

Naczelnym olkuskiej mennicy był **podskarbi koronny**.

Do jego obowiązków zaliczano m. in. ustalanie tekstów **ordynacji mennicznych** (ustalenie **stopy menniczej** tj. liczby określonego rodzaju monet wg ich jednostki wagowo-pieniężnej,

co przedstawiano królowi do zaakceptowania); dbanie o jakość monet; określanie kursu obcych monet w Polsce; wyznaczanie kompetencji mincmistrzów i probierzy mennic.

Mincmistrzowie byli to zarządcy olkuskiej mennicy: **Wolfgang Freyberger, Mikołaj Hewel de Calpino (pochodził z Gdańska), Kacper Rytkier z Królewca (dzisiejszego Kaliningradu).**

Kacper Rytkier w 1599 r. został mianowany **pierwszym w historii Polski probierzem generalnym.**

W ówczesnej Polsce w obiegu były monety z różnych krajów.

Używano monet polskich, niemieckich, szwajcarskich, niderlandzkich i innych.

Współwystępowanie monety polskiej i zagranicznej nie było problemem, ponieważ **wartość nominalna ówczesnej monety była równa wartości metalu – złota lub srebra, z którego ją wykonano**, czyli był to **pieniądz pełnowartościowy.**

Trudnością było natomiast ustalenie **ekwiwalentów** zagranicznej monety w stosunku do polskiej monety. W tym celu ustalano próbę i wagę obcych monet, za co był odpowiedzialny przysięgły probierz generalny.

W olkuskiej mennicy było zatrudnionych **około 100 pracowników.**

Instytucja miała chwile wzlotów i upadków. Największy jej rozkwit przypada na początek jej istnienia. Później przyszło czasowe załamanie produkcji, ale **po 1591 r. nastąpił gwałtowny wzrost produkcji.**

Wybijanie monet było procesem żmudnym i trudnym, w którym można wyróżnić poszczególne jego etapy.

Etap pierwszy to **rafinacja** czyli czyszczenie srebra, jakie dostarczano do mennicy.

Było to **srebro hartowane**, jakie dostarczali gwarkowie olkusczy, **złom srebrny** czyli zniszczone, wycofane z obiegu monety, oraz naczynia wykonane z zanieczyszczonego srebra.

Etap drugi, to **topienie srebra**, następnie jego **przepalanie** czyli oczyszczanie. Za ten etap był odpowiedzialny urzędnik – **probierz**, inaczej z j. niem. **wardejn.**

Etap trzeci, to przekazanie oczyszczonego srebra i śruty miedzianego do **odlewników**. Ci pod baczny okiem **probierza** przyrządzali właściwy **stop** według proporcji, jakie były określone precyzyjnie w **ordynacjach mennicznych.**

Etap czwarty to odlewanie sztabek kruszcu. Sztabki były wąskie i nazywano je **canami.**

Przekazywano je do **kuźni**, gdzie spłaszczano je taśmy, w których z kolei za pomocą **przebijaka** wycinano krążki. Każdy krążek ważono, a potem w celu **oczyszczenia, bielono** czyli **gotowano w roztworze kwasu winnego i soli.**

Za wybijanie monet, właściwą jakość kruszcu i właściwy ciężar każdej monety odpowiadał **mincerz**, pod karą śmierci.

Mincerz był zobowiązany do zachowania tajemnicy dotyczącej wybijania monet. Mincerz należał do **cechu** mincerzy – stowarzyszenia rzemieślników określonej profesji.

Nie było łatwo dostać się do cechu, ponieważ przynależność do niego była dziedziczna a wiedza dotycząca danego zawodu była przekazywana z ojca na syna.

Końcowy etap produkcji monet to tzw. **pręgowanie** czyli bicie, inaczej wyciskanie wzoru stempli mennicznych. Osoby, które tym się zajmowały, nazywano **wybijaczami lub pręgiarzami**.

W olkuskiej mennicy używano w procesie produkcji monet urządzeń mechanicznych, jak **prasy walcowe** służące do wybijania znaku stempla.

Niestety obok mennicy nie płynęła rzeka, której nurt można by wykorzystać jako źródło napędu maszyn. Dlatego zamiast wody, używano olbrzymich kół. Wewnątrz nich po stopieńkach chodzili ludzie tzw. **dreptacze**, poruszając koło.

W kraju, podobnie jak wszędzie na świecie, istniały także przypadki fałszowania monet. Fałszerzy wieszano, co stanowiło karę hańbiącą. Archeolodzy pod zamkiem w Rabsztynie, wykopali fałszywe monety, natomiast w Grodzisku Pańskim nad Doliną Wodającą odnaleźli pracownię fałszerza miedzianych solidów z czasów króla Jana Kazimierza.

Pod koniec XVI w. powstawały inne mennice tak królewskie, jak i prywatne. Jednak monety w nich produkowane były gorszej jakości od olkuskich. **Olkusz zawsze cieszył się najlepszą marką i opinią wśród odbiorców produktu**.

Na przełomie XVI i XVII w. gospodarka Polski zaczęła się pogarszać. Nastąpił nagły wzrost cen towarów i usług, zalew obcej monety, wywóz srebra za granicę. Rzeczpospolita chyliła się do upadku, wskutek anarchii magnackiej, społecznej niesprawiedliwości i ich skutku – niszczenia gospodarki.

W dniu 13 marca 1601 r. Sejm podjął uchwałę o zamknięciu mennic królewskich za wyjątkiem mennicy centralnej. Tak olkuska mennica zakończyła swoją działalność.

Źródła:

-Jacek Sypień, Mennica olkuska 1579 – 1601, Wydział Promocji, Urząd Miasta i Gminy Olkusz, 2012 r.

-Ordynacja mennicza, https://pl.wikipedia.org/wiki/Ordynacja_mennicza, dostęp 31.03.2020

-Stopa mennicza, https://pl.wikipedia.org/wiki/Stopa_mennicza, dostęp 31.03.2020

Oprac. Iwona Rams z ZS Nr 1 w Olkuszu